

TÜR, PERFORMANS VE METİNLERARASILIĞIN ÜRETİMİ*

Yazan: Richard BAUMAN
Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Işıl ALTUN**
Redaksiyon: Yeliz ÖZAY***

*Başkalarının sözlerinin
dünyası da yaşıyorum.
Bakhtin*

Klasik antikiteden beri, özellikle Troy'un düşüşü ve onun kötü sonuçları hususuna karşı olarak Aristo'nun İlyada ve Odyse trajedilerinin potansiyel biçimleri üzerinde tahminlerde bulunmasından bu yana, metinlerin diğer metinlerle olan ilişkisi edebiyat kuramcılarının değişmez meselesi olmuştur. Ya edebi etkinin özelliği ile ya da edebi kaynakların ve analogların saptanmasıyla, ya gelenekselliğe atıfta bulunmayla ya da intihal iddiasıyla, telif hakkı ihlaliyle -veya metinlerarası ilişkiler olarak yorumlanan bir dizi başka yollardan biriyle olsun- edebi metinlerin yaratılmasının, metinlerin önemli ölçüde önceki metinlere göre düzenlenmesine ve gelecek metinler beklentisine bağlı olduğu kabulü, bu söylemsel pratiğin yansımali boyutuna eleştirel -ve ideolojik- bir dikkat çekmiştir.

Sözlü geleneğin dilin ve kültürün evriminde modern dönemlerle modern öncesi dönemler arasındaki kesişim noktasını belirleyen kilit unsur olduğu on yedinci yüzyılın son yarısından bu yana, metinlerarasılık sözlü şiir alanında belirleyici bir odak olagelmıştır. On sekizinci yüzyılın sonlarında, Herder'in sözlü şiirin "yeniden şarkı olarak söylenebilme" niteliğini, halk arasında yayılmasını ve

"zamanın gücüne direnme" gücünü göklere çıkarması, sözlü şiir çalışmasının temelini "varyantlar" ile "versiyonlar" arasındaki genetik ilişkilere ve bu aynı kökten gelen metinleri birbirlerine bağlayan metinlerarası ilişkilerce kurulan "sözlü geleneğin" devamlılığına yönlendirilmiştir. Çok genel olarak metinsel eleştiri üzerinde biçimsel bir etki yapmış ve Grimm Kardeşler ile Franz Boas tarafından bilimsel folklor ve antropoloji geleneğine kazanılmış olan bu filozofik perspektifte, metinler esas olarak kültürel nesnelere gibi ele alınmaktadır. Sürekli, tekrar edilebilir, sınıflandırılabilir, köken (hem metinsel hem ulusal) ve tür benzerlikleri nedeniyle diğer metinlerle bağlantılı metinlerdir bunlar (Bauman and Briggs 2003).

Üstelik, metinsel konuları taşıyan ve aktaran "gelenek taşıyıcıları" arasında bu konuya ilişkin onaylayıcı bir anlayış açıkça görülebilmektedir. Örneğin, İzlandalı yaşlı hikâye anlatıcısı Jon NorSmann, gizemli güçleri olan bir on dokuzuncu yüzyıl şairine dair hikâyesini-kitabın bir sonraki bölümünde geniş bir şekilde yer alacak olan anlatı bitirirken "Şimdi, Gudrun, onun kızı, bu öyküyü babama anlatmış" açıklamasıyla geçmişten tekrarlanarak aktarılagelen anlatının gelenekselliğini doğrular gibi görünecek ve onu bir tür olarak belirleyecektir (saga: "hikâye").

Bununla birlikte, belirtmem gere-

* Richard Bauman, "A World of Others' Words" adlı kitabın 1-14 sayfaları arasından alınmıştır.

** Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, isil@kocaeli.edu.tr

*** Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü Araştırma Görevlisi, yozay@gazi.edu.tr

kir ki burada, metne yardımcı olması bakımından, öteden beri halk hikâyelerine ilişkin bildiğimiz basit bir halk doğrulamasının ötesinde şeyler var. O da bunların geleneksel oldukları ve türsel kategorilere ayrıldıklarıdır. O halde şu soruları sormalıyım: Jon NorSmann'ı, anlatımında hikâyenin soyağacını açıklamaya iten neden nedir? Bu aşamada, kendi hikâyesini babansın hikâyesi ile, babasınınkini ise Gudrun'un anlatımıyla ilişkilendirerek eline ne geçiyor? Bu bağlamda sorun, hikâyenin geleneksele dayandığının doğrulanması değil, daha ziyade Jon NorSmann'ın söylemsel pratiğidir. Bu bakış açısından yola çıkarak, kendi icra ettiği metnini çıkış ve tür olarak başka metinlerle ilişkilendirmesi, icrasını başarılı bir şekilde sürdürmesini sağlayan söylemsel pratiğin bir parçasıdır. Kendi hikâyesini önceki bir hikâyeye bağlayan metinlerarasılık ilişkisi, karşılıklı etkileşim becerisi, onun anlatım performansı yönetişinin bir parçasıdır.

Burada önerdiğim perspektif, söylemsel olarak kurulmuş, oturmuş konuşma etkinlikleri içinde ve kendi durumsal kullanım içeriklerine eş zamanlı olarak iyi yerleşmiş ya da onları da aşan, diğer durumlara, diğer edimlere, diğer söylemlere söylemlerarası olarak bağlantılı diğer uygulamalarca üretilmiş ve yeniden üretilmiş bir toplumsal yaşam kavramı üzerine oturtulmuştur. Söylemlerarası ilişkilerde ortaya konulan bu sosyo-tarih sürekliliği ve tutarlılığı, söylemin üretimi, algılanması ve dolaşımı için gelenekselleşmiş yönlendirme çerçeveleri gibi hizmet veren kavramların ve uygulamaların kültürel repertuarına dayanmaktadır. Sözlü şiir alanında verimliliği özellikle kanıtlanmış ve dilbilimsel antropoloji, edebi kuram ve sözlü gelenek çalışmaları arasında yakın bağ kurma zemini oluşturan bu iki üst-söylemsel kavram tür ve performanstır. Hâlâ zenginliklerini göstermeye kendini adanmış,

kariyer yaşamı boyunca bu sınır bölgesinin sakini olarak, ben bunları bu çalışmada yine kavramsal düzenleyici ilkeler olarak ele alıyorum. Geçen birkaç on yıl içinde performans üzerine birçok eser yazdım (bkz özl. Bauman 1977, 1986, 1992; Bauman ve Briggs 1990); bu kitapta, performansı hiçbir şekilde görüş dışı bırakmayıp ama arka plana alarak türü ön plana çıkarıyorum. Dönüşümlü olarak tür ve performans üzerine odaklanmak, izleyen bölümler arasında bağlantı oluşturacak şekilde, başka üst-söylemsel kavramların ve uygulamaların aydınlatılmasını sağlayacaktır.

Tür

Boasçı programın¹ filolojik temelinin bir parçasını oluşturan bu alanın başlangıcından bu yana tür kavramı dilbilimsel antropolojide önemli rol oynamıştır. Boasçı gelenekteki metin merkezçilik, metinlerin düzenlenmesinde ayrımcılığı gerektirmektedir ve Avrupa (özellikle Alman) folklor çalışmalarından miras alınan türsel kategoriler bu sınıflandırma amaca hizmet etmişlerdir. 1960'ların sonlarına kadar, analitik odaklanması hem morfolojik hem yapısal-sembolik dış görüntülerin içsel (emic) sistemleri olan etno bilimin bir noktada birleşen teşviki altında ve türün konuşmanın bileşenleri arasında bir bağlantı noktası, konuşma uygulamasında ise biçimsel bir başlangıç noktası olarak işlev gördüğü konuşma etnografyasının yanı sıra, türe alanda eleştirel ve teorik olarak çok az dikkat çekilmiştir (Hymes 1989[1974]). Son zamanlarda Bakhtinci perspektifin türe, "performansın ve algılamının belli koşulları" altında "konuşma sürecimizde bize yol göstericilik yapan" derleyici bir düzenleme prensibi olarak yaklaşımının etkisi (Bakhtin 1986:81; Medvedev and Bakhtin 1978[1928]: 131) dilbilimsel antropologların (Hanks 1987, 1996a, 1996b) çalışmalarında tür kavramının

önemli yer tutmasına neden olmuştur. Bakhtin topluluğunun kolektif çalışmasının özellikle türün yapılandırılmasında biçimsel ve ideolojik radikal entegrasyon konusundaki ısrarı noktasında verimli olduğuna inanıyorum. (Bakhtin 1986; Medvedev ve Bakhtin 1978[1928]; Voloshinov 1973;1930). Bakhtin’le ilişkili olarak ilk önce biçim ile bir giriş yapacağım ki bu bizi eninde sonunda ideolojiye götürecektir. İzleyen bölümlerde, analitik amaçlar için ikisinden birini ön plana çıkaracağım, ancak tabii ki birbirleri ile olan kaçınılmaz ilişkiyi her zaman göz önünde bulundurarak. Bu anlamda türü, konuşma stiline bir düzeni gibi algılıyorum, söylemin üretilmesi ve algılanması için geleneksel olarak yönlendirilmiş bir çerçeve işlevi gören, eş-zamanlı varolan, sistematik olarak ilişkili biçimsel özelliklerin ve yapıların bir takımıydı gibi. Daha açık bir dille tür, belli tipteki bir metnin üretilmesine ve alınmasına yönlendirilmiş bir söylem stilidir. Bir söylem belirli bir tür ile kaynaştırıldığında, onun üretilmesini ve yorumlanmasını sağlayan süreç, önceki metinlerle olan metinlerarası ilişkilere aracılık edecektir. “Bir zamanlar”, “Voy a cantar estos versos” ya da “Bunday!” gibi türsel çerçeveyi oluşturan söz oyunları sonradan gelişecek olan söylemin beklenti kalıplarını da beraberinde taşır ve bu açış formülüyle sunulan başka metinleri de işaret eder. “Bir zamanlar”, kuşkusuz, çağdaş edebi masalın temsiline işaret eder, “Voy a cantar estos versos” Büyük Meksika’da bir balad biçimi olan “corrida”nın söyleneceğini bildirir. (Paredes 1976:83); “Bunday!” bir Bahamalı’nın “eski hikaye”sinin performansına giriş yapacağını gösterir. (Crowley 1966:19-22). Bu beklentiler bir söylemin metin halinde genişletilerek organize edilmesinin çerçevesini oluşturur. Dolambaçlı çevresinden (eş-bağlam/iç-metin) bir derece kopmuş, kendi içinde uyumlu (çeşitli biçimsel araçlarla birbi-

riyle ilişkilendirilmiş) ve tutarlıdır (semantik olarak anlaşılır).

Metinselleştirme süreci, bir söylem uzantısının bağı, parçası olduğu metinden koparır, ona bağlayıcı biçimsel özellikler verir ve -sıklıkla, ancak gereği olmadığı halde- onu kendi içinde tutarlı hale getirir. Bu şekilde, onun referans gösterilen, tanımlanan, adlandırılan, gösterilen, aktarılan, ayrı bir metinsel birim olarak nesneleştirilmesine hizmet eder ya da bir başka şekilde ona bir nesneymiş gibi yaklaşır (Barber 1999). Böyle bir bakış noktasında söylem ayrıştırılabilir (decontextualizable) bir duruma gelir: metinselleştirme ayrıştırmayı etkili hale getirir. Ancak bu şekilde bir bağlamdan ayrıştırma işi bir başka bağlama yeniden yerleştirme işlemini içermek zorundadır ki bu, metnin dolaşımında olma potansiyelini, yeniden bir başka bağlamda konuşulmasını kabul etmektedir. Bu durumda, metinlerin tekrar edilebilirliği metinlerarası ilişkinin üretiminin ve sağlamlaştırılmasının en güçlü temelini oluşturur.

Metinlerarası ilişkiyle benim kasettiğim şey, bir metnin diğer metinlere ilişkisel yönelimidir ki Genette’in “metnin metinsel üstünlüğü” (1997[1982]:1) dediği bu durum Bakhtin’in söylemsel uygulaması olan bu metinlerarası ilişkinin keşfinde bana esin veriyor. Bakhtin, “metnin ancak bir başka metinle temas ettiği sürece yaşadığını” ileri sürer. “Ancak iki metnin temasa geçtiği bu noktada bir ışık parlar ve metni bir diyaloga bağlayarak hem öncesini hem sonrasını aydınlatır. Biz bu temasın metinlerarası diyalog teması olduğunu iddia ediyoruz... Bu temasın arkasında, nesnelere teması değil kişiliklerin teması vardır.” (Bakhtin 1986:162)

Burada ilginç olan konu, her metinsel üretimden önceki metinleri varsayma ve gelecekte üretilen metinleri de tahmin etme yöntemleridir.

Bakhtin'e göre diyalog yani şimdi söylenenin, söylenmiş ve söylenecek olana yönelmesi her zaman geçerli temel bir durumdur, "söz/sözce"lerin (utterance) diğer sözlerle yankılanıp anlamlandığı bütün yöntemleri ve bilincin, toplumun ve kültürün oluşturucusu olduklarını kavradığımızda bu gerçek açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Benim bu kitapta üzerinde durduğum konu daha sınırlı bir alanı içermektedir. Kitabın bölümlerinde özellikle konuşmacıların kendi metinlerini diğer metinlere uyarladıkları bir dizi ilişkiler üzerinde odaklandım. Ancak, yine de, benim metinlerarası ilişkiye olan ilgimin sadece metinlerarasındaki ilişkinin özüyle ilgili olmadığını, ancak üretim ve algılamaya da dâhil, metinlerarası ilişkinin iletişim ortamlarında nasıl oluştuğu ve tamamlandığıyla ilgili de olduğunu vurgulamaya ihtiyacı duyuyorum. Daha önce de belirttiğim gibi, benim asıl odağım belli tip metinlerin üretilmesi ve algılanması için kullanılan yönlendirme çerçeveleriyle ilgili olan türsel metinlerarasılıktır. Yukarıda değindiğim yineleme, önceden neler söylenmiş olduğunu ve neyin "aynı" biçim olarak alınacağını vurgulamaya yöneliktir. Yinelenmiş metin bir önceki konuşmacıya atfedilebilir ya da ondan alıntılanabilir, yani, bir başkası tarafından (ya da genelleştirilmiş başkaları tarafından: "Yaşlılar der ki...") söylenmiş olarak aktarılabilir, ya da açık bir yoruma gitmeden tamamıyla yeniden söylenebilir. Briggs (1986) and Barber (1999) ve Barber'in ikna edici şekilde anlattığı gibi bazı toplumlarda türler öylesine çeşitlilik gösterir ki önceden söylenmiş olanın yinelenmesi gibi değil de, alıntılanıyormuş gibi algılanırlar. Sonraki bölümlerde üçüncü tür metinlerarasılık olarak anlatılan parodi, bir önceki türün ya da metnin komik ya da ters çevrilmiş dönüşümüdür³.

Türsel metinlerarasılık nosyonundaki biçimsel ilişkinin pragmatik ve

tematik ilişkileri de vardır. Türsel olarak bilgilendirilmiş söylemin yerleşik üretimi, dolambaçlı üretime yön veren aynı türsel alışkanlıkları içeren daha önceki durumsal bağlamları endeksler. Birliktelik bağları durumsal bağlamların herhangi bir bileşenine başvurabilir. Örneğin, kurgular, katılımcı rolleri ve yapıları, senaryolar, hedefler ve sonuçlar gibi. Bu durumda tür, sınırlanmış, yerel olarak üretilmiş konuşma eylemini aşar. Bu perspektiften bakınca, tür, yinelenen iletişimsel ihtiyaçlarla -örneğin iletişimsel erişim sağlayıcı olarak selamlaşmalarla- ilgilenen geleneksel ana hatlar seti ve şematığıdır (Gunthner and Knoblauch 1995; Luckmann 1995). Ancak, bir yere kadar varlığını kabul etmekle birlikte, türle konuşma etkinlikleri arasında birebir ilişki olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Belli bazı türler özellikle belli durumsal bağlamların kullanımıyla belirlenebilse de -örneğin iyileştirici şarkıları ile ritüeller gibi- böyle bir birincil bağlamların dışında fark edilebilir olmak türün doğasındadır. Böylelikle sağaltıcı bir şarkı, bir başka içerikte eğlendirmek, şarkıyı söyleyene keyif vermek için ya da toy bir eğitimci tarafından pedagojik anlamda iyileştirici olarak söylenebilir (Sherzer 1983:118-120). Böyle bir yeniden bağlamaştırma metnin yeniden çözümlenmesi demektir, onun edimsel gücündeki ve sözünün etkisindeki bir kayma neyi hesaba kattığı ve ne içerdiği ile ilgilidir.

Türün metinsel üretim ve algı için başvurduğu geleneksel beklentiler arasında katılımcıların birbirleriyle düzene girdikleri ilişkiler ve roller dizini vardır. Bu tür katılımcı yapılarına, rol uygunluğuna ilişkin yerel anlayışla, ortama kabul etmeyle ve çıkarsamayla yaklaşılmalıdır. (örneğin, Maya şaman/hasta/ruh, Hanks 1996b, ya da Akan şef/okyeame konuşmacı/dilekçeci, Yankah 1995). Fakat metinler türsel olarak böylesine sis-

tematik katılım yapılarından geldiklerine göre, metinlerarası ilişki bağlamında öncekilerle bağlantılıdır ve gelecek metinleri öngörürler. Örneğin şaman-cı şeytan kovma ritüelinin öncesinde bir şaman-hasta danışma süreci vardır ve muhtemelen iyileşme tecrübesine dair hastanın ailesine yapacağı anlatsal açıklamayı da hesaba katar (Hanks 1996b; bkz. Irvine 1996).

Bu biçimde beliren söylemsel üretim ve sirkülasyon alanları, Goffman'ın biçimi bozulmuş geleneksel diadik konuşmacı-dinleyici modelinde önerdiği işlevsel-tipolojik katılımcı çerçevelerini motive eden unsurlardır. Burada Goffman, örneğin, bir söylemin formüle edicisini (yazar) onu gerçekten dile getiren konuşmacıdan (animatör) ayırır (Goffman 1981:167; ayrıca bkz. Levinson 1988). Bu noktada, Bakhtin'in metinlerarası ilişkiyi oluşturan metinlerarasındaki ilişkinin ardında "nesnelerin değil kişilikler arasındaki ilişkinin olduğu" konusundaki ısrarını hatırlamamız gerekir (1986:162). Yani, tür bağlamında, bu sadece toplumsal olarak ortaya çıkan durumlarla değil, aynı zamanda açık öznelikle de ilgilenen bir ön araçtır; farklı türler farklı öznel konumlara ve oluşumlara gönderme yaparlar. Cins ve tür çalışmaları bu sorgulama hattını keşfetmede öncülük etmiştir (bkz. örneğin, Cox 1996; Gerhart 1992).

Türün burada açıklanan pragmatik boyutlarına ek olarak, her tür, bilginin ve deneyimin belli dizinini açıklayan ve deşifre eden rutin bir araç gibi tematik ve referans verici kapasiteleri bakımından diğerlerinden ayrılacaktır. Örneğin belirsiz bir zaman ve mekânda geçen masalı düşünün: "Bir zamanlar uzak bir ülkede...", burada görüntü ile gerçek arasındaki ilişki, doğaüstü güçlerin dönüşümleri etkilediği ve dünyayı şu an bildiğimiz gibi biçimlendirdiği, kozmosun gelişmesinde biçimlendirici bir

kurgu olan mitten dolayı değil çoğunlukla, büyümlü şeyler ve dönüşümler nedeniyle karakteristik olarak belirsizdir. Bakhtin'in uzamsal zaman (chronope) nosyonunda ima edilen dünyaya dair bu tür yönelimler türsel metinlerarasılık ilişkilerinde yer alan birliktelik alanının bir parçasıdır.

Türsel "metinlerarası"lık söylemin rutinleşmiş, gelenekselleşmiş, biçimsel, pragmatik ve tematik öne çıkarılma aracı iken; aynı ilişkisel bağ, tek başına türsel geleneğin verilen herhangi bir söylemin biçimsel-pragmatik-tematik belirlenmesi için yeterli değildir. Bunun nedeni, belli bir metinle türsel şema -ya da türel sınıfın diğer örnekleri- arasındaki uyumun hiçbir zaman tam olarak sağlanamamasıdır. Arada bir beliren bağlamaştırma unsurları dolambaçlı sürece girip yan yana duran söylemle, süreduran toplumsal etkileşimle, enstrümantal ya da stratejik gündemlerle ve sözün oluşmasını ve algılanmasını biçimlendiren tür çıkışlı çerçevelerle etkileşimde olan diğer durumsal ve ekstra durumsal etmenlerle bağlantıları oluştururlar. Bunlar giderek, türsel belirlemeye ve değişime yol açmak suretiyle, türsel çerçeveyi oluşturan özellikleri bir biçimde etkileyeceklerdir. Böylece, türsel metinlerarasılık kaçınılmaz olarak Charles Briggs'in ve benim metinlerarası boşluk dediğimiz şeyi üretir. Boşluğun ayarlanmasının -görel bir sınırlama veya genişletmedir- belli ilişkileri ve etkileri vardır. Bazı metinleştirme çabaları, önceki türsel örneği mümkün olduğu kadar benzer bir şekilde yontarak ve olağan ortamlarda rutin sonlara ulaşmak için söylemleri geleneksel uygulamalara benzetirerek türsel katılımla hareket edebilir. Veraset, sözleşmeler, borçlanma senetleri ve benzeri hukuki belgelerin hazırlanması için önünüze konulan, boş yerleri dolduran formunu düşünün. Tersine, bunlarda metinlerarası boşluğun genişletilmesi,

türsel çerçevenin ortaya çıkan durumlara ve gündemlere uyarlanmasını getirecektir, tıpkı piyasalarda satıcı olacak ilk kuşak Faslı kadınlar için geliştirilen melez konuşma biçimi gibi (Kapchan 1996).

Böyle bir uyarlayıcı ayarlama, bir sözün türsel emsallerle (bkz. Briggs 1993; Duranti 1994:87-100). bağlantıda olabileceği biçimsel, işlevsel ve tematik unsurlara ilişkin manipülasyon içerebilir. Bu, aynı zamanda, bir metnin, başvuru olan her türün biçimsel ve işlevsel kapasitelerinin oluşturulup karıştırıldığı birden fazla türsel çerçeveye benzeşmesine de yol açabilir. Bu tür bir türsel karma Bakhtin'e göre, birçok ilk (basit) türü "emen ve sindiren" ve onları daha çok içine alan türsel yapılarla hapseden "ikincil türler"dir (1986:62). Oratoryo buna iyi bir örnektir, ayrıca, karakteristik olarak birleştirici, kapsatıcı anlatımlar, fıkralar, atasözleri ve diğer türler de vardır. Ya da iki ana türün karıştırılmasından birçok melez biçim çıkarılabilir-ileriki bölümler bu karışmış türlerle ilgilidir, geleneksel türler olan bilmece hikâyeleri ve *cante-fable*'ları içerir. Yine, dördüncü bölümde tartışılan pazar satıcılarının durumunda olduğu gibi, ortaya çıkan durumlara cevap vermek için belli bir türsel harmanlama amacıyla düzenlenmiş olanlar da vardır.

Metinlerarası boşluğun ölçümlemesi türün ideolojisi ve politikası üzerine yararlı bir çıkış noktası verir (bkz. örneğin, Goodman 2002; Tuohy 1999). Herhangi bir konuşma toplumunda ya da tarihsel dönemde, türsel dizinlemenin sağlamlığına ve gevşekliğine bağlı olarak türler çeşitlilik gösterecektir, ancak bazı türler özel ideolojik odağın nesnesi olacaktır. Katı türsel kurallar üzerinde ısrarcı olmak, kurulu otorite ve düzen adına tutuculuk geliştirirken, metinlerarası boşluğu ve türsel yenileşmeyi genişletmek yaratıcılığın ortaya çıkmasında daha yönlendirici olurken egemen düzene de

daha dirençli ve değişime daha açık olacaktır. Bu etmenler değer ve beğeni (türlerin daha yüksek, daha iyi, daha güzel, daha ahlaki olarak değerlendirildikleri) hiyerarşileriyle de ilişkilendirilebilirler. Müstakbel gelin ve damadın evlilik düzenlemelerine ilişkin konuştukları, sadece zıt tür ideolojilerini açıklamakla kalmayıp, bu tür ideolojilerin ortaya çıktığı, ilgi gördüğü, çoğaldığı ve rekabete dönüştüğü durumları da ortaya koyan Malagasy düğün oratoryosu ki, Ochs'un klasik analizi buna iyi bir örnek oluşturur. (Keenan [Ochs] 1973).

Performans

Söylemin bağlamlaştırılması ve yeniden bağlama eklenmesi -ya da bir bağlamdan hazır bir söylemi çıkarıp bir diğerine uydurma- ile bağlantılı süreçler, toplumsal yaşamda her yerde rastlanan durumlardır, sosyal ve kültürel sürekliliğin temel mekanizmalarıdır. Ancak bu süreçler belirgin bir şekilde farklı yollardan, sosyal yaşamın çeşitli sektörlerinde dikkat çeken farklı derecelerde ve onları oluşturan farklı söylem tarzlarında işlerler. Bu çeşitliliğin bir ölçüsü ve söylemin sosyal yaşamda bağlam dışı bırakılması ve yeniden bağlamlaştırılmasının doğası ve belirginliği için en yararlı anahtar performans dediğimiz söylemsel uygulama tarzıdır. Bir toplumun performans şekilleri, onun iletişimsel ekonomisinde en belirgin şekilde metinleştirilmiş, türsel olarak düzenlenmiş, akılda kalır ve yinelenebilir söylemleri arasında olma eğilimi gösterirler. Bunun gibi, performans biçimleri de bir toplumun iletişimsel repertuarında en bilinçli şekilde gelenekleşmiş olan biçimler arasındadır, yani yeniden bağlamlandırma ile ilişkili genişletilmiş bir dizi metinlerarasılığın bir parçası olarak algılanır ve yapılandırılırlar. (Bauman and Briggs 1990). Performansa ilişkin geçerli olan bir görüşe göre, söylemin bağlamsızlaş-

tırılıp yeniden bağlama eklenmesi – ki asıl vurgu burada ikinci işlevdedir- üzerine kurmuş olan performans, “asla ilk kez değil” (Schechner 1985:36) anlamına gelmektedir. Lee Haring, bu kitabı şekillendiren yönelim ile bir noktada birleşen bir yazısında, metinlerarası üretimde performans dinamiklerini öne çıkarmak için “performanslar arası” deyiminin kullanılmasını önerir (Haring 1988).

Kısaca belirtmek gerekirse, ben performansı bir çeşit iletişimsel gösteri olarak anlıyorum, burada icracı dinleyiciye hitap eder, aslında, “Hey bak! Konuşuyorum! Bak kendimi yetkin ve yetenekli bir şekilde nasıl ifade ediyorum” der. Yani, performans iletişimsel ustalığın bir dinleyici kitlesi önünde teşhir edilmesindeki sorumluluk varsayımına dayanır, içinde dolambaçlı söylemin olduğu ve ilave çoklu işlevlerin ötesinde ve üzerinde oluşacak iletişimsel eylemin hizmet vereceği yolu aydınlatır. Bu bakımdan performans ve giderek ifade eyleminin kendisi, bir gösteri olarak çerçevelendirilmiştir: nesneleştirilmiş, kendi bağlamsal çevrelerinden bir derece çıkarılmıştır ve dinleyici kitlesinin hem kendine özgü nitelikleri hem de birlik-telik rezonansları bakımından yorumsal ve değerlendirmeci bir tetkikine açılmıştır (Foley 1991, 1995). Metinselleştirmenin sözceleri nesneleştirdiği yerde performans ifade eylemlerini nesneleştirir. İkisi de bağlamsızlaştırmayı ve yeniden bağlamaştırmayı kolaylaştırırlar.

Konuşmacının performans çerçevesini düzenleyebileceği göstergibilim araçları (Goffman 1974) –yani “sahneyim, gösterideyim” mesajı, yerden yere, bir tarihi dönemden öteki tarihi döneme göre değişecektir. Oysaki, bir kısım özel formüller (“Bunday!” gibi), biçimsel aygıtlar (örneğin, paralelçilik, metrik kalıp), şekilsel dil (örneğin metafor, benzetme) konuşmacının hesabına standart bir referans olarak geleneği çeker (“Yaşlılar der ki...”), ve özel kayıtlar (örneğin arka-

ik diller) dünya halklarının performans repertuarlarında çok sık yinelenirler.

Bir dinleyici kitlesinin katılım sağlayarak işbirliği yapmasının bir iletişimsel beceri olarak performansın bütünlüyci bir parçasını oluşturduğunu belirtmek önemlidir (Barber 1997; Duranti ve Brenneis 1986). İracının ifade eylemini düzenleme biçimi; yetenek, etkinlik, uygunluk, doğruluk ve sunumu açısından dinleyicinin değerlendirmesine açık tutulmaktadır. Yorumsal değerlendirme süreci kendi adına, karşılaştırmalı performans değerlendirmesi için standart sağlayan metinlerarası bir alana başvurur. Bir icracı, bu anlamda geçmiş performanslardan sorumludur, ancak standartlar ve sorumluluk derecesi, özelde, kültürel ve tarihsel çevrelerle yorumlanabilir. Türde olduğu gibi, performansın geçmiş performanslara uyarlanması da aralarındaki metinlerarası ilişkinin ayarlanmasını gerektirir. Doğru yapmak adına sorumluluk almak, bir icracıyı geleneksel otoritenin yasalarına bağlı olarak geçmiş performansın sıkı sıkıya yinelenmesine yönlendirebilir. Oturmuş bir öncelden performansı uzaklaştırmak ise mevcut zorunlulukların ayrışıklığını öne çıkarabilir. Aslında performans -ve tür- ideolojileri karakteristik olarak belirli kalibrasyon sitemlerini ön plana çıkarır ve püskürtürler ki bunlar, bireysel performansların uyması ya da uzaklaşması gereken tür için normatif oldukları kabul edilen beklentileri ve değerlerdir. Örneğin, klasisizm ile romantizm arasındaki ayırım-ki onun sayesinde Batılı sanat tarihçileri tüm çağları ve karşıt performans stillerini karşılaştırırlar-öyle bir ideolojik karşıtlığı ortaya koyarlar ki değerlendirme standartlarıyla uyumlu hale gelirler.

Buraya kadar, değerlendirme ifade eyleminin kendine özgü niteliklerine olan bağlılık ve beğeniye yol açtığı için performans deneyimini pekiştirilmesi ve

arttırılmasına davetiye çıkarır. Performans etkileyicidir; onun temel niteliklerinden biri dinleyici kitlesini biçimsel beklentileri ve yankılayıcı birliklerin uyarıcı gücü doğrultusunda “harekete” geçirmesidir. (Armstrong 1971; Burke 1968[1931]:123-24; Kirshenblatt-Gimblett 1990).

Herhangi bir üst iletişimsel çerçeve gibi, performans konusunda da, metinlerin performanstan bir diğer yorumsal çerçeveye nasıl yeniden kurulabileceği, performansın tam tamına, belli bir sözün tek bir sözün oluş süreci içinde mi yoksa ardıl yinelemelerle mi hizmet vereceğiyle ilgili diğer işlevler -referans, retorik, ortak duyular yaratan konuşma, ya da bir başkası gibi- ve nasıl kalibre edilebileceğini keşfetmek ileriki bölümlerin merkezi teması olacaktır. Açıkçası bizim sözel şiirsellik analizlerimiz, açık ve varsayılan tam performansın biçimi ve oluşları üzerinde odaklanma eğilimi göstermiştir. Biz yıldız gibi icracılar arama ve kaydetme eğilimindeyiz. Ancak bu tam performans ayrıcalığında kaybediyoruz, çünkü biz bunu sanatsal olarak tasarlanmış bir performans metnini parçalayarak yapıyoruz. Yeniden bağlamlandırma dinamikleri noktasından performansla yaklaşmak yeniden bağlamlandırma için mevcut alternatif ve değişken çerçevelerin tanınmasına yol açar. Hatta performans beklentisi olan, performansın tercih edildiği ya da sunum tarzı olarak performansın ön plana çıkarıldığı metinlerin bile ardıl yinelenmeleri, çeşitli şekillerde yeniden kurulabilir. İşlenmiş bir metin, ardından -ya da emin olmak için daha sonra- rapor edilebilir, prova edilebilir, çevrilebilir, beklemeye alınabilir, alıntılanabilir, özetlenebilir, parodiye dönüştürülebilir, birkaç metinlerarası olasılık dışında üzerinde her şey yapılabilir. Burada, yine, performansın diyalogsal tarihinde bir metnin bir dizi yinelemesi arasındaki metinlerarası boşlukların düzenlenmesi üzerine odak-

lanmak sosyo-tarihsel sürekliliğinin söylemsel temellerini aydınlatacaktır.

NOTLAR

1 Bu tartışma Charles L ile olan geniş işbirliğimiz sayesinde oluşmuştur. Tartışmanın bölümleri Bauman (2000), Bauman ve Briggs (1990), ve Briggs ve Bauman (1992). Ayrıca bkz. Foley (1997).

2 Bu ilişkisel bağlantı için Genette “transmetinsellik” terimini kullanır, metinlerarasılığı ise alıntı amacıyla kullanır (1997[1982]: 2-3). Allen’in (2000) metinlerarasılığa yaklaşımı konunun en anlaşılır araştırmasıdır.

3 Parodinin daha ayrıntılı ve nüanslı tartışması için bkz. Genette (1997[1982]: 19-30).

4 Ç.N. Konuşma biçimindeki nesir anlatının içine şarkıların ve kafiyenin serpiştirildiği hayvan masalları ya da Märchen.

REFERANSLAR

- Allen, Graham. 2000. *Intertextuality*. New York: Routledge.
- Armstrong, Robert Plant. 1971. *The Affecting Presence: An Essay in Humanistic Anthropology*. Urbana: Illinois Üniversitesi Yayınları.
- Bakhtin, Mikhail M. 1986. *Speech Genres and Other Late Essays*. Yaz. Caryl Emerson ve Michael Holquist, çev. Vern McGee, Austin: Texas Üniversitesi Yayınları.
- Barber, Karin. 1997. “Afrikadaki Dinleyiciler Üzerine İlk Notlar”. *Africa* 67(3): 347-362.
- Barber, Karin. 1999. “Yoruba Sözlü Metinlerinin Oluşturulmasında Alıntılar”. *Research in African Literatures* 30(2):17-41.
- Bauman, Richard. 1977. *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights, IL: Waveland.
- Bauman, Richard. 1986. *Story, Performance, and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Bauman, Richard. 1992. “Performance in Folklore”. *Cultural Performances, and Popular Entertainments*. Yaz. Richard Bauman, Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, s.41-49
- Bauman, Richard. 2000. “Genre”. *Journal of Linguistic Anthropology* 9(1-2): 84-87.
- Bauman, Richard ve Charles L. Briggs. 1990. “Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life”. *Annual Review of Anthropology* 19: 59-88.
- Bauman, Richard ve Charles L. Briggs. 2003. *Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Briggs, Charles L. 1986. *Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Briggs, Charles L. 1993. “Generic versus Metapragmatic Dimensions of Warao Narratives: Who Regiments Performance?”. *Reflexive Language: Re-*

- ported Speech and Metapragmatics. Yaz. John Lucy, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, s.179-212
- Briggs, Charles L. ve Richard Bauman. 1992. "Genre, Intertextuality, and Social Power". *Journal of Linguistic Anthropology* 2: 131-172.
- Burke, Kenneth. 1968 [1931]. *Counter-Statement*. Berkeley: California Üniversitesi Yayınları.
- Cox, Philip. 1996. *Gender, Genre and the Romantic Poets*. Manchester: Manchester Üniversitesi Yayınları.
- Crowley, Daniel J. 1966. *I Could Talk Old-Story Good: Creativity in Bahamian Folklore*. Berkeley: California Üniversitesi Yayınları.
- Duranti, Alessandro. 1994. From *Grammar to Politics: Linguistic Anthropology in a Western Samoan Village*. Berkeley: California Üniversitesi Yayınları.
- Duranti, Alessandro ve Donald Brenneis, eds. 1986. The Audience as Co-Author. *Text* 6(3) Özel Sayısı.
- Foley, John Miles. 1991. *Immanent Art: From Structure to Meaning in Traditional Oral Epic*. Bloomington: Indiana Üniversitesi Yayınları.
- Foley, John Miles. 1995. *The Singer of Tales in Performance*. Bloomington: Indiana Üniversitesi Yayınları.
- Foley, William. 1997. *Anthropological Linguistics: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Genette, Gérard. 1997 [1982]. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Çev. Channa Newman ve Claude Doubinsky, Lincoln: Nebraska Üniversitesi Yayınları.
- Gerhart, Mary. 1992. *Genre Choices, Gender Questions*. Norman: Oklahoma Üniversitesi Yayınları.
- Goffman, Erving. 1974. *Frame Analysis*. New York: Harper ve Row.
- Goffman, Erving. 1981. "Footing". *Forms of Talk*. s. 124-159. Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.
- Goodman, Jane. 2002. "Writing Empire, Underwriting Nation: Discursive Histories of Kabyle Berber Oral Texts". *American Ethnologist* 29(1): 86-122.
- Günthner, Susanne ve Hubert Knoblauch. 1995. "Culturally Patterned Speaking Practices: The Analysis of Communicative Genres". *Pragmatics* 5(1): 1-32.
- Hanks, William. 1987. "Discourse Genres in a Theory of Practice". *American Ethnologist* 14(4): 666-92.
- Hanks, William. 1996a. *Language and Communicative Practises*. Boulder, CO: Westview Yayınları.
- Hanks, William. 1996b. "Exorcism and the Description of Participant Roles". *Natural Histories of Discourse*. Yaz. Michael Silverstein ve Greg Urban, s. 160-200. Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları.
- Haring, Lee. 1988. Interperformance. *Fabula* 29(3-4): 365-372.
- Harris, Yaz. Joseph and Karl Reichl, 1997. *Prosimetrum: Cross-Cultural Perspectives on Narrative in Prose and Verse*. Cambridge, MA: D. S. Brewer.
- Hymes, Dell H. 1989 [1974]. "Ways of Speaking". *Explorations in the Ethnography of Speaking*. 2. baskı, Yaz. Richard Bauman ve Joel Sherzer, s. 433-451. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Irvine, Judith T. 1996. "Shadow Conversations: The Indeterminacy of Participant Roles". *Natural Histories of Discourse*. s. 131- 159. Yaz. Michael Silverstein ve Greg Urban, Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları.
- Kapchan, Deborah. 1996. *Gender on the Market: Moroccan Women and the Revoicing of Tradition*. Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.
- Keenan [Ochs], Elinor. 1973. "A Sliding Sense of Obligatoriness: The Poly-Structure of Malagasy Oratory". *Language in Society* 2: 225-243.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 1990. "Performance of Precepts/Precepts of Performance: Hasidic Celebrations of Purim in Brooklyn". *By Means of Performance*. Yaz. Richard Schechner and Willa Appel, s. 109-117. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Levinson, Stephen C. 1988. "Putting Linguistics on a Proper Footing". In *Erving Goffman: Exploring the Interaction Order*. Yaz. Paul Drew and Anthony Wootton, s. 161-227. Cambridge: Polity Yayınları.
- Lindenfeld, Jacqueline. 1990. *Speech and Sociability at French Urban Marketplaces*. Philadelphia: John Benjamins.
- Luckmann, Thomas. 1995. "Interaction Planning and Intersubjective Adjustment of Perspectives by Communicative Genres". In *Social Intelligence and Interaction: Expressions and Implications of the Social Bias in Human Intelligence*. Yaz. Esther N. Goody, s. 175-189. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Medvedev, P. N. ve Bakhtin, Mikhail M. 1978 [1928]. *The Formal Method in Literary Scholarship*. Çev. Albert J. Wehrle, Baltimore, MD: Johns Hopkins Üniversitesi Yayınları.
- Paredes, Américo. 1976. *A Texas-Mexican Cancionero: Folksongs of the Lowee Border*. Urbana: Illinois Üniversitesi Yayınları.
- Schechner, Richard. 1985. *Between Theater and Anthropology*. Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.
- Sherzer, Joel. 1983. *Kuna Ways of Speaking: An Ethnographic Perspective*. Austin: Texas Üniversitesi Yayınları.
- Tuohy, Sue. 1999. "The Social Life of Genre: The Dynamics of Folksong in China". *Asian Music* 33: 39-86.
- Voloshinov, V. N. 1973 [1930]. *Marxism and the Philosophy of Language*. Çev. Ladislav Matejka ve I. R. Titunik, New York: Semine Yayınları.
- Yankah, Kwesi. 1995. *Speaking for the Chief: Okyeame and the Politics of Akan Royal Oratory*. Bloomington: Indiana Üniversitesi Yayınları.